



*Huszonöt év szakmabeliség után másodszor hallok ilyen tehetséget – mondotta a jazzband karmestere. [...] – Dear Georg; maga most a zongoristák vezére. Maga nyugodtan megmérkőzhet bármelyik amerikai zongoristával. Good luck, old boy!*³⁷

37 CZIFFRA György: *Ágyúk és virágok*. Zeneműkiadó Budapest, 1983.

RÁKOSI MÁTYÁS BÖRTÖNÉBEN

CZIFFRA börtönéveiről rengeteg legenda terjedt el, noha hivatalosan nagyon keveset lehetett róla tudni. Maga a művész sem ír részletesen önéletrajzi regényében ezekről az évekről. Annyi közismert, hogy 1950-ben családjával együtt megpróbált nyugatra emigrálni a zöldhatáron át, egy hosszan szervezett prágai fellépést követően, ám egy feljelentés nyomán elfogták őket.

Cziffra az *Ágyúk és virágok*ban ezt az eseményt a nyugat-magyarországi határra teszi, ugyanakkor ennek ellentmond, hogy nem a gyermekkorában őt felfedező házaló, későbbi ávos tiszt kapta el, és nem ott, hanem a cseh határrendőrség a prágai koncert után a csehszlovák–osztrák határon. Cziffrát és feleségét börtönbüntetésre ítélték, kisfiuk, ifjabb Cziffra György átmenetileg intézetbe került, hosszú küzdelem árán tudta magához venni az anyai nagymamája. Cziffra börtönbüntetését több helyszínen ülte le, ezek közül csak kettő ismert, Szombathely, és a Dudujka-völgyi munkatábor.

Ennek a történetnek némileg ellentmond a „Cziffra György és társai” néven futó V–31997 számú vizsgálati dosszié, amely az esetet a magyar–osztrák határra helyezi. Erről Zipernowsky Kornél ír egy tanulmányában.

„Cziffra 1950-es, balul kiütközött disszidálási kísérlete súlyos börtönbüntetéssel végződött. A vizsgálati dossziéja tudomásom szerint eddig ismeretlen részleteket is tartalmaz V–31997 számon. Cziffra és felesége egybehangzó, őrizetbe vételük után tett vallomása szerint 1950. február 13-án a magyar–csehszlovák határt Ipolytarnócnál lépték át illegálisan,

ötéves fiukkal együtt, egy magyar embercsempész segítségével. Innen Prágába mentek, a követségben akartak jelentkezni, hogy Cziffra ott felépésekhez juthasson, de figyelmeztették őket, hogy ez túl kockázatos és ezért inkább az osztrák határ felé indultak. Az osztrák határtól nem messze, csehszlovák oldalon egy parasztházban szálltak meg, amikor lecsaptak rájuk a cseh rendőrök és rövid úton kiadták őket Rajkánál az ÁVO-nak. Az önéletrajzban nem esik sok szó ezekről a részletekről, csak hogy nyugatra akartak menni az elaknásított határon keresztül Ausztriába, és hogy egy besúgó adott róluk tippet a rendőrségnek, így kerültek börtönbe. Ez mind igaz, de az egy csehországi besúgó volt. Feleségét először kétévi fogházra ítélték, másodfokon ezt enyhítették egy év két hónapra, ő 1953-ban szabadult.”³⁸

Az anekdoták és a legendák a recski munkatáborban emlegetik, de a szemtanúk és a kutatások alapján nem ott, hanem annak egyik fióktelepén töltötte a büntetése nagyobbik részét: a Dudujka-völgyben. Az itt raboskodó fegyencek, akik közül többen köztörvényes cselekedetekért, többen pedig – Cziffrához hasonlóan – tiltott határátlépésért vagy más okokból politikai fogolyként kerültek a munkatáborba, a jelenlegi Miskolci Egyetem elődjének, a miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem építkezésének nehéz fizikai munkáját végezték, többek között a kötömbök mozgását.

Amellett, hogy lelkileg is megviselte a művészt a tudat, hogy családja is börtönbe került, és róluk sokáig semmit sem tudhatott, nehezen dolgozta fel azt is, hogy két és fél éven át nem gyakorolhatott zongorán. A megbélyegzés és ez a tény a zongoraművészi pálya álmának végleges megghiúsulását vetette fel, ráadásul, túl a lelki terheken, a fizikai igénybevétel a munkatáborban maradandó sérüléseket okozott a kézizületeiben. Sokáig terjedt az a legenda, hogy Recsken Cziffra ujjait tudatosan



A miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem

törték szét kalapáccsal, ez azonban nem igaz. Ugyanakkor a kőfejtőben a nehéz kövek emelgetése önmagában is hosszú időre teljesen alkalmatlanná tette a kezét hosszú időre a zongorázáshoz szükséges finom mozgásokra.

Rabtársai – érzékelve ezt a veszélyt, tisztelve Cziffra zenei tudását –, igyekeztek kímélni a művészt. Ezek a legváltozatosabb könnyítéseket jelentették. Fogolytársai között több olyan neves művész, tudós és elismert szakember volt, akik később visszaemlékezéseikben ezekről beszámoltak minderről. Határ Győző építész-író *Életút* című írásában mesél részletesenerről, ahol említést tesz arról a tényről is, hogy Cziffrát tették meg a kőhordó brigád vezetőjének, így a fizikai munka nagy részét ki tudta váltani az adminisztrációs szervezéssel és a munka könyvelésével. Lengyel Alfonz régész arról beszélt később, hogy ő mindig tudatosan csak kevés követ tett Cziffra talicskájába, hogy kímélje a kezét. Horváth Jenő zeneszerző pedig azt mondta, hogy az ő kezdeményezésére fogott össze a magyar művésztsadalom, és kértek Cziffra számára egy közö-

38 Ziperowsky Kornél: Cziffra György és Rozsnyai Zoltán – Két '56-os emigráns muzsikussors, = Tripolisz, Miskolc, Senlis – Cziffra György emlékezete, MMA-MMKI, 2021.



sen megírt és aláírt nyilatkozatban könnyítést.³⁹ Minden bizonnyal mindhárom állítás igaz, és valóban egyfajta közös összefogással próbálta ki így, ki úgy kímélni a zongoravirtuóz kezeit, amelyek még ennek ellenére is károsodtak.

Határ Győző visszaemlékezése azért is érdekes, mert beszámol egy alkalmi rabkoncertről, amelyen Liszt 2. (A-dúr) zongoraversenye hangzott el.

„Ma is előttem van akkori arca, mezítelen anatómiája a napon, fáradtas járása. Harminc-egynéhány éves se volt. (...) Mindig mosolygott (tán magányosan – tán sötétben is) és száját ez a kesernyés mosoly soha nem hagyta el; de ebben a maszkmosolyforma szájtorzulatan több volt a bántások keserű seprője, mint a balsorssal való megbékélés. Az ő világképe az elmarasztalt, a megítélt világ képe volt. [...]

39 Windhager Ákos: Előszó: Tripolisz, Miskolc, Senlis – A művész portréja a kortárs kutatások tükrében = Tripolisz, Miskolc, Senlis – Cziffra György emlékezete, MMA-MMKI, 2021.

Feleségével és újszülött gyermekével Csehszlovákián át próbálták meglépni, és a csehszlovák–osztrák határon kapcsolták le őket. S mindez az izgalom, ez a hányódás-sodródás nem napok, hanem hetek története volt: a lebukató embercsempészek megalkudtak a bőrére a háta mögött. Három évet kapott. Nem nagyképködött, ismerték, tisztelték a táborban, de inkább csak távolságtartással. [...]

Persze voltak a telepen, akiknél Gyurka nem volt népszerű: bumburnyák smasszerek; primitív surmók, akik a »zongoraművész« hallatára megbokrosodtak és mindenáron ki akartak babrálni vele:

– Még hogy »művész«?! Deazidesanyjaistállóját: a kőfaragókhoz vele! Ott majd »művészkedhet« a nyavalyása, amíg bele nem gebed!...

Alighogy az irodára megérkezett a »drót«, hogy Cziffra Györgyöt bevágták a kőfaragók brigádjába, menten megindult a mentőakció. A kőfaragók dolga az volt, hogy a felfűrészelt burkolóköveket odacipeljék, végigrakják a nyersfal tövébe és kézreadogassák lábazati kőnek. Kesztyűt – raboknak? Ilyenről hallani sem hallott senki, mindenki pusztá kézzel, ki így, ki úgy: markolta, ahogy tudta. A műszak végén akinek nem szállt le a veséje, annak is a tenyere csupa vérhólyag volt, a csuklója feldagadt. Tudtuk, ha csak egy hónapig csinálja, tönkremegy a keze. Kieszeltük a mentőötletet: otthagytuk, ahova bevágták, de megtettük a kőfaragók brigádvezetőjének. A marconaképzű smasszerek mit sem tudtak róla: velük elfelejtettük közölni. Azontúl Gyurka minden dolga az volt, hogy irányítsa a cipekedést és könyvelje brigádja teljesítményét. [...]

Vasárnaponként ott szórakozott a nép a barakktábor előtti téren. Fene se tudja honnan, egyszeriben dobogó is került, hogy legyen mire felhagynia az »énekegyüttesnek«, ami verbuválódott; mire a dobogót megszokták és a hegyibe zongora is került, a smasszernép már azt hihette – mindig is ott volt. Egy távoli iskolából, ahol kettő volt, valahogy elszerezték az

egyiket s Cziffra Gyurka a »bennfentesekkel« mindjárt hozzálátott, hogy felhangolja; szaporán járt a kezében a hangolókulcs, amit benne találtak, s zongoraszéknek a téglákra állított lóca is megtette.

Nem volt se behirdetett, se megtervezett hangverseny, s maga a Mester is eleinte csak futtatta rajta az ujjait, szidta, hogy mindene berozsdált, és improvizált; aztán egy ponton beletévedt Liszt második zongoraversenyébe. Akinek megütötte a fülét és ismerős volt, az közelebb merészkedett. A smasszer, aki a szájában pohánkaszárat rágva maga is vasárnápol, nem ismert rá, és nevetősen odakacsalogva, a »macskazene« helyett mást ajánlott: »az ő nótáját«; végül belenyugodott. A második tételnél már hatalmas tömeg vette körül a dobogót, közelnymakodott a szájtáti nép; s valahogyan a táborparancsnokot is épp akkor hozta ki s arrahozta járókája: hátratett kézzel állt s míg hallgatta, tipródott, hogy mitévő legyen. De addigra már az engedély nélküli rendezvényt jelenlétével engedélyezte, s hogy valakinek az is eszébe jutott – alátolnia egy széket, hát már ült is: a hangverseny félhivatalos, ünnepi jelleget öltött: Cziffra György Isten dudujkai szabad ege alatt Liszt második zongoraversenyét szólaltatta, s minthogy kíséret nem volt, emlékezetből a zenekari részt is bele-beledörömbölte. S míg a futamok a mennyekbe szárnyaltak és megcsilingelték a nagyromantika szerelmi üdvösségét, én az arcokon nézelődtem. A sittes arcokon, hogy ki kisbugás, ki zsebre dolgozó, ki bokorugró, ki embercsempész, ki háborús bűnös, ki feketevágó, ki strenkölő öregzsivány, ki áruhalmozó; s ez a zshivány emberiség most szájtáti áhitattal részesül a művészet kegyelmében s ha nem is tudja, mi malaszt, ami átjárja, mégis, átadja magát az ismeretlen közeg égi önkényének és megilletődve erősen pislog a tűző napon... – Hát már ezt is megumboldáltátok – sügja oda nekem B. Pista, volt vámőr, szavalóművész: – hangverseny a zshiványoknak, a táborban!⁴⁰

40 Határ Győző: Életút. Második rész/Minden hajó hazám, 19. fejezet

Miskolcon egy másik hangversenyről is tudunk, amely valószínűleg nem azonos a rabkoncerttel, bár ezt nem állíthatjuk teljes bizonyossággal. Friedrich Ádám kürtművész egy interjúban emlékezett vissza arra, hogy a miskolci diákévei során jelen volt egy presszóbeli rögtönzött Cziffra-koncerten, a művész szabadulása után. Szájról-szájra terjedt a híre, hogy Cziffra zongorázni kezdett egy miskolci bárban, rengetegen gyűltek össze, éltették Cziffrát, majd ahogy végzett és távozott, kísérték az utcán és vonultak mögötte, sokan a számlát sem egyenlítették ki.

„Miskolcon pezsgő zenei élet volt. Például Cziffra Györgyöt is hallottuk ott, egy diósgyőri cukrászdában. A mai napig sem fizettem ki a tortámat – akkora tömeg volt, hogy a végén kisodort magával.”⁴¹

Miskolci Cziffra-presszókoncertre emlékszik vissza Eötvös Péter is. A zeneszerző édesanyja azok közé tartozott, akik az ötvenes években segíteni igyekeztek a Miskolci Nehézipari Egyetem építésére kivezényelt, raboskodó Cziffra Györgynek. Eötvös állítása szerint ebben az időben egy miskolci presszóban ő maga is hallotta gyerekként Cziffrát zongorázni.

„Édesanyám a harmincas években kollégája volt a Zeneakadémián, mindketten Keéri-Szántó professzornál tanultak. Amikor Cziffrát kény-szermunkára ítélték, majd kiengedték, megint kapcsolatba kerültek. Ekkor mi is Miskolcon éltünk, anyám [...] úgy tudott Cziffrának segíteni, hogy felléptette a kávéházi koncerteken, amelyeket ő szervezett. Ezeken az alkalmakon Cziffra mindenfélét játszott, virtuóz dolgokat, meg amit a közönség szeretett, improvizált.”⁴²

Mivel ezekről a rögtönzött miskolci koncertekről nem készült hivatalos dokumentum, pontosan nem lehet a szemtanúk visszaemlékezései alap-

41 Friedrich Ádám: Egy hangban minden benne van, Gramofon, 2017. tél

42 Eötvös Péter: A Cziffra név disszonanciája, Fidelio – fidelio.hu, 2021. 10.29.

ján beazonosítani sem a dátumot, sem a helyszínt, sem pedig azt, hogy két külön eseményről, vagy esetleg a távoli emlékek által másképp viszszaidézt, egy adott hangversenyről van-e szó.

Tovább nehezíti az esemény azonosítását az *Ágyúk és virágok* már-már mesébe illő története egy, a fronton tartott spontán hangversenyről, amely a leírt formájában biztosan nem történt meg, azonban lehetséges, hogy a miskolci rabkoncert tévesen más helyszínrre és korba transzformált emléke.

ÁBTI - 3.1.9. - V-31997

Czipfra György személyi törzslapja

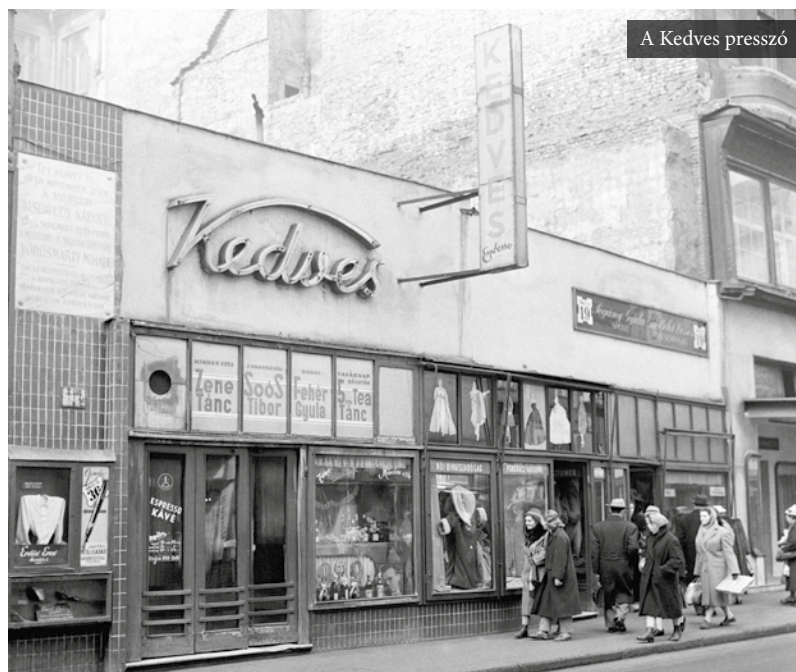
Czipfra György kézizületei a börtönök alatt, a könnyítések ellenére is súlyosan sérültek, és ezek a későbbiekben a gyakorlást is nehezítették. Gyakran megduzzadt a csuklója, a keze, és komoly fájdalmai is voltak. Ezek csökkentésére, illetve megelőzésére bőr csuklószorítókat kezdett használni a gyakorláshoz és a koncertezéshez. Jellemző a magyar társadalomra, hogy ebben is a virtuozitás titkát vélték felfedezni. Czipfra maga így ír erről:

„A történet legmulatságosabb részlete az, hogy ezek után néhány kollégám elkezdett bőr csuklószorítót viselni, miután meg volt győződve arról, hogy ez valami új trükkös kitaláció részemről, ami a virtuozitáso-mat emeli.”⁴³

43 Czipfra György: *Ágyúk és virágok*, Zeneműkiadó Budapest, 1983.

A FÜSTÖS BÁROKTÓL A ZENEAKADÉMIÁIG

ABÖRTÖNBŐL kikerülve Cziffra György hamar újra meghódította a bárók világát, valóságos sztárként ünnepelte őt a kávéházak, presszók közönsége. Sportolók, művészek követték egyik helyről a másikra, hogy játékát hallhassák. Egyik legendás törzshelye a híres Kedves presszó volt, amely az V. kerületben, a Váci utca 19. szám alatt állt.



A Kedves presszó



Vásáry Tamás



Puskás Ferenc

Rajongói között igazi világsztárokat találunk, mint például az Aranycsapat kapitányát, Puskás Ferencet, Mezey Mária színésznőt, aki egyenesen zongoracsodának nevezte Cziffrát, vagy az akkor még ifjú Vásáry Tamás zongoraművészt, aki szintén a Kedvesben hallotta először zongorajátékát.

„Az ötvenes években, amikor a szüleimet kitelepítették, közeli barátságba kerültem Ravasz Illéssel, aki a Muzsika Hangverseny Vállalatnál dolgozott (ami a Filharmónia elődje volt). Megpróbált disszidálni, de elkapták, így együtt ült két évet Cziffra Györggyel Sopronkőhidán. Később együtt jártunk koncertekre, s együtt hallottuk Emil Gilelsz első magyarországi szólóestjét. Le voltam nyugőzve a technikájától. Erre Ravasz azt mondta: ismer valakit, akinek még Gilelsznél is nagyobb a technikája – Cziffra Gyurit, s ha akarom hallani, menjünk el a Kedvesbe. Cziffra ott játszott, éjszakai mulatókban kereste a kenyerét.

A vendéglőben hallottam, hogy két fantasztikus zongorista játszik, négykezes átiratokat, s kérdeztem: ki a másik? Kiderült: nincs másik.

Cziffra a zongoránál elképesztő hangorgiát produkált. Illést kedvesen üdvözölte, s onnantól rendszeresen jártunk őt hallgatni – azóta se hallottam ilyet. Ahogy rögtönzött – kérte, adjanak fel neki témát, operáriát, slágert, s ezekre improvizált, megadott hosszúságban. Olyan gyorsasággal játszott, hogy nem tudtam kivenni, hogy mit csinál. Ám nagyszerű zene volt, nemcsak gyors. Hihetetlen szín, elektromosság volt a játékában, hangnemváltások, ötletek szikráztak.

Barátság alakult ki köztünk. Azt akarta volna, hogy tanítsam a kb. 11 éves fiát zongorázni. Ám meg kellett élnem: akadémista voltam. Mindent el kellett vállalnom. A Szegedi Szimfonikusokkal a Liszt Esz-dúr zongoraversenyt két hét alatt meg kellett tanulnom, máskor egy kiöregedett táncos-komikust kellett kísérem, vagy ami éppen jött. Nem értem rá, hogy kijárjak Szentendrére tanítani. Cziffra egy este eljött hozzám. Megfelelően előkészültem: egy üveg whiskey-m, vodkám, én nem ittam, ám mire hajnalban Gyuri abbahagyta a zongorázást, elfogytak... Annyira be volt csípve, hogy addigra már láttam, hogy mit és hogy játszik, előtte nem... Tanultam is tőle egy-két dolgot, de alapjában az inspiráció volt az érdekes.⁴⁴

1954-ben Ferenczy György zongoraművész és nem melleleg korának kiváló bridzsjátékosa egy unalmas koncertről menekülve szintén betért a Kedves presszóba, ahol éppen akkor Cziffra zongorázott a vendégeknek, és lenyűgözte a játéka. A Liszt Ferenc Zeneakadémia tanára elhatározta, hogy kihozza Cziffra Györgyöt a bárók világából, és segíti eljutni a Zeneakadémia pódiumára.

Ugyanakkor Cselényi Máté egy tanulmányában árnyalja a képet:

„A pálfordulás nem a véletlen műve, hanem barátok közbenjárásának, illetve az erősen szabályozott magyar zeneélet vezetőinek köszönhető, akik bíztak Cziffra tehetségében. A történetek pontos rekonstruálásához három önéletrajz, illetve a korabeli sajtóanyag áll rendelkezésünkre.

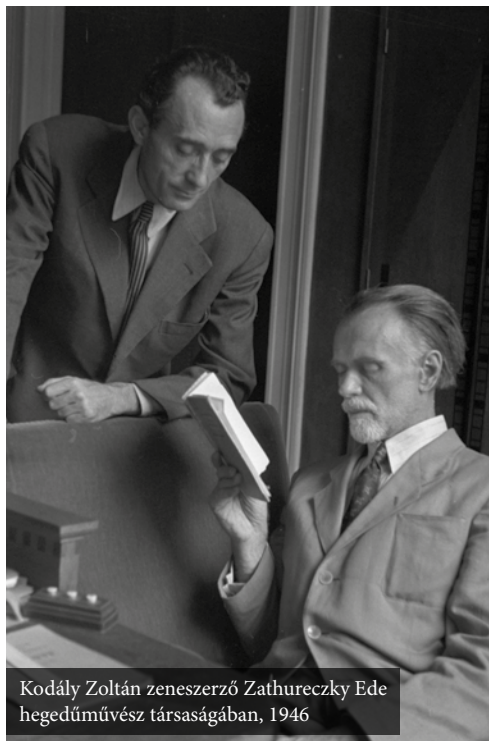
44 Mesterházi Gábor: Cziffra-élmények III. = Fidelio, 2016. 02. 06.



Ferenczy György, Cziffra György és Maurice Blanchot egy későbbi közös képen, 1956

Ezek alapján úgy tűnik közel teljes képet kapunk az 1953/1954 fordulóján lezajlott eseményekről. Cziffra, Ferenczy György és Mezey Mária önéletrajzaiból egybehangzóan kiderül, hogy egy »minisztériumi attasé«, a »Népművelési Minisztérium befolyásos személyisége«, a »zenei osztály vezetője, a finom esztéta« közbenjárása tette lehetővé Cziffra pálfordulását, de Ferenczy és Mezey nem feledkezett meg arról sem, hogy saját közbenjáró szerepét is kiemelve. A meg nem nevezett személy minden bizonynyal Ujfalussy József, a Népművelési Minisztérium főosztályvezetője volt, akinek megvolt a hatalma Cziffrát elindítani a koncertező zongoraművész útján. Ferenczy György és Hernádi Lajos zongoraművész szerepe megkérdőjelezhetetlen a fennmaradt hagyatékokban található levelezés alapján, mindketten szakmai kapcsolataikkal és tanári funkcióban is támogatták Cziffra klasszikus zongoraművészi pályájának indulását.⁴⁵

45 Cselényi Máté: „A boldogság emléke már nem boldogság, de a fájdalom emléke még fájdalom” – Cziffra György pályaképe 1954–1956 között. In: Fazekas Gergely, Péteri Lóránt, Vikárius László: Zenetörténetek Közép-Európából (Pécs: Kronosz, 2024), 260.



Kodály Zoltán zeneszerző Zathureczky Ede hegedűművész társaságában, 1946

Ferenczy és Hernádi Cziffrát minden ellenszolgáltatás nélkül tanította, és a kor zenei életét meghatározó nagyságokhoz vitte meghallgatásokra, a közbeszéd úgy tudja: Zathureczky Edéhez, a Zeneakadémia igazgatójához, Tóth Aladárhoz, az Operaház igazgatójához, a kiváló kritikushoz, aki már csodagyermeki korszakában is ígéretes tehetségként írt róla, Weiner Leóhoz, a Zeneakadémia tanárához és Kodály Zoltánhoz, aki akkoriban lényegében bármit el tudott intézni, ahogy ő mentet-

te meg a kitelepítéstől az ifjú Vásáry Tamást is az ötvenes években. A kiváló szakemberek felismerték Cziffra kivételes tehetségét, és segítettek, hogy visszatérjen a bárók világából az őt megillető klasszikus koncertekhez és lemezfelvételekhez.

„Kodály, aki minden nála jelentkező hangszeres művészt előbb lapról olvastatja, transzponáltatja, majd rögtönzési feladatokkal látja el, Cziffrának is ad egy témát. A zongoraművész azt a rá jellemző könyvedséggel tízperces improvizációval dolgozta fel.”⁴⁶

46 Windhager Ákos: Előszó: Tripolisz, Miskolc, Senlis – A művész portréja a kortárs kutatások

Ferenczy György így emlékezett arra, amikor Cziffra 1954-ben először jelent meg órán a Zeneakadémián:

„Azon a bizonyos napon, amikor Cziffra először – pontosabban újra – megjelent a Főiskolán, nyár lévén, hófehér, nyitott gallérú apacsinget viselt, lábain pedig bilgeri csizmát, mintha csak – Szirmai operettjéből – Mágnás Miska lépett volna be a tanterembe. Mint súlyos gondokkal küzdő családapa, öltözködésére kevés gondot fordított. Külső megjelenése így »egyéni«, az akkori fiatalok számára szokatlanak volt mondható. Összegyűlt tanítványaimnak fogalma sem volt arról, hogy ki az a furcsa szerzet, aki helyet foglal a zongoránál, hogy eljátssza Liszt Mazeppa című szerzeményét, bemutatkozásul. Arcukat sohasem felejttem el, ahogyan átalakult tekintetük a döbbenettől az elragadtatásig, míg a »lovászfíú« végigjátszotta a darabot. Növendékeim nem tudtak magukon uralkodni, felpattantak helyükről és ütemesen tapsoltak. Én pedig azt mondtam Cziffrának: Gyurikám, ehhez a produkcióhoz nem tudok hozzászólni. Csak annyit mondhatok neked: ebből a világ legnagyobb zongoristái is csak tanulhatnak.”⁴⁷

Ferenczy György koncerteket és Filharmóniai ösztöndíjat járt ki Cziffrának, aki élt is a lehetőséggel, és nekilátott a szisztematikus gyakorlásnak, etűdöket tanult, repertoárt épített, hihetetlen energiával pótolta be hiányosságait, és kamatoztatta más területeken, például az improvizációval nyert előnyét. Egy 1954. szeptember 4-én kelt levelében így vall erről Hernádinak:

„Sokat dolgozom. Napi 8-10 óra van bennem. Augusztusi hónapban számomra úgy szólván majdnem ismeretlen (manuális szempontból)

tükrében = Tripolisz, Miskolc, Senlis – Cziffra György emlékezete, MMA-MMKI, 2021.
47 FERENCZI Miklós: Miért nem boldogult itthon Cziffra György? – Születésének 100. évfordulójára = Prae, 2021. 03. 28.